

**KLASSİK AZƏRBAYCAN AŞIQLARI VƏ EL
ŞAİRLƏRİNİN YENİ HƏYATI**
**NEW LIFE OF CLASSICAL AZERBAIJANI ASHUGS
AND FOLK POETS**
**НОВАЯ ЖИЗНЬ КЛАССИЧЕСКИХ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ АШУГОВ И НАРОДНЫХ
ПОЭТОВ**

Qiyət MƏHƏRRƏMLİ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Folklor İnstitutu

qiyet-555@mail.ru

Summary

There are countless works of various researchers on the life and works of prominent representatives of Azerbaijani art of ozan-ashug and in modern times in our secondary schools universities and research institutions the scientific opinions and views of these researchers are based on each other (sometimes completely overlapping). Lesson and held on the basis of this information new books are written on the basis of this information, dissertations are defended one after another. As a result, known truths that based on any solid facts are taken from one source and passed on the next generation with reference to another given source. It is known that the study of folklore does not bring anything new to our history, on the contrary, distorted facts, works written with reference to sources far from the original, mark a significant part of the history of folklore. Therefore, these issues are clarified in the book “Azerbaijani ashugs and folk poets” which plays an important role in eliminating the false facts revealed by the collections of distorted rhetoric and clarifying the mistakes made. This valuable work, rich in more accurate information about the places and places of their departure, their creations and environments, corrects the mistakes of researchers and scientists about 16 famous Azerbaijani artists, reveals new facts based on archival materials and camera images (census of the local population). In this valuable collection of research, authored by our prominent researcher Nazir Ahmadli, Azerbaijani ashugs and poets of the XVIII-XX centuries Ashug Valeh, Khaltanli Tagi, Agh Ashug (Allahverdi), Poet Mammadhuseyn, Ashug Ali, Ashug Soyun Shamkirli, Ashug Alasgar, Ashug Musa, Molla Juma, Poet Aydin, Ashug Jalil, Poet Muhammad, Ashug Huseyn Bozalganli, Mirza Beylar, Haji Alish Agha and Zodlu Abdulla’s life and some contradictory aspects of his works are completely new the unknown truths in the field of folklore have been brought to light.

Key words: Ashug, folk poets, research, folklore, creativity

Резюме

В наше время существуют бесчисленные количество исследовательских работ различных исследователей о жизни и творчества выдающихся представителей азербайджанского искусства озан-ашуг, и в средних школах, университетах и научных учреждениях научные взгляды и мнения этих исследователей находятся в гармонии друг с другом. Уроки проводятся на основе этой информации и на основе этой информации пишутся новые книги, одна за другой защищаются диссертации. В результате известные "истины", не основанные на каких-либо достоверных фактах, берутся из одного источника и передаются следующему поколению со ссылкой на другой источник. Как известно, фольклорные исследования не вносят ничего нового в нашу историю, напротив, искаженные "факты" и "произведения" написанные со ссылкой на источники, далёкие от оригинала составляют важную часть истории фольклора.

Поэтому книга "Азербайджанские ашуги и народные поэты" разъясняет эти вопросы, которая играют важную роль в устранении ложных фактов, выявленных сборниками искаженных риторических исследований, и в выяснении допущенных ошибок.

Этот ценный труд, который богат более точной информацией о датах рождения и смерти ашугов и поэтов, о местах их рождения, жизни и смерти, их произведениях и окружающей среде, исправляет ошибки, допущенные исследователями и учёными около 16 выдающихся азербайджанских ашугов и поэтов. Новые факты выявлены на основе архивных материалов (переписи местного населения).

В этом ценном сборнике исследований, составленных нашим выдающимся исследователем Назиром Ахмедли представлены азербайджанские ашуги и поэты XVIII-XX веков Ашуг Валех, Халтанлы Таги, Аг Ашуг (Аллахверди), Поэт Маммедхусейн, Ашуг Али, Ашуг Союн Шамкирли, Ашуг Алескер, Ашуг Муса, Молла Джума, Поэт Айдын, Ашуг Джалил, Поэт Мухаммад, Ашуг Гусейн Бозалганлы, Мирза Бейлар, Хаджи Алиш Ага, Зодлу Абдуллы и некоторые противоречивые моменты жизни выявлены истины, оставшиеся неизвестными в области фольклора.

Ключевые слова: Ашуги, народные поэты, исследования, фольклор, творчество

Azərbaycan aşıq yaradıcılığı sovetlər dövründə bir çox folklor araşdırıcılarının əsasən məşğul olduqları tədqiqat sahəsi kimi aktualıq kəsb etmiş, bu sahəyə göstərilən marağdan doğan tələbat saysız-hesabsız irili-xırdalı əsərlər yazılmasına gətirib çıxarmışdır. Təbii ki, folklorşünas-alimlərimiz XVIII-XX əsrin görkəmli aşıq-şairlərinin yaradıcılıq yolları barədə yazdıqları əsərlərdə konkret ümumiləşdirmələr aparmış, onların əsərlərini, özləri yaratdıqları, el məclislərində

söylədikdən sonra dillərdə-ağızlarda qəlibləşmiş aşıqanə-lirik dastanları, xalqın yaddaşında gəzib-dolaşan sevgi və qəhrəmanlıq dastanlarını toplayaraq, elmi ictimaiyyətə və geniş oxucu kütləsinə təqdim etmişlər. Əlbəttə, həmin klassiklərin yaradıcılıq irsi onların yaşadıkları dövrdən bizi ayıran əhəmiyyətli dərəcədə uzun zaman kəsiyi etibarilə yeni araşdırmalar tələb edir.

Müasir dövrümüzdə orta məktəb, universitet və elmi müəssisələrimizdə folklor tədqiqatçılarının bir-biri ilə səsləşən (bəzən də tamamilə bir-birini təkrarlayan) elmi mülahizə və fikirləri əsasında dərslər keçirilir, bu bilgiler əsasında yeni kitablar yazılır, bir-birinin ardınca dissertasiya işləri müdafiə olunur. Nəticədə bəzən əsaslı fakta söykənməyən, dildən-ağızdan eşidilməklə əfsanəyə, rəvayətə çevrilmiş, az qala dastanlaşan məlum “həqiqətlər” bir mənbədən götürülüb digər mənbədə istinad olunmaqla, gələcək nəsələ ötürülür. Bu isə, məlumdur ki, folklor araşdırmaçılığı tariximizə hansısa bir yenilik gətirmir, əksinə təhrif olunmuş “faktlar”, orijinaldan tamamilə uzaq mənbələrə istinadən yazılmış “əsərlər” folklor tarixinin əhəmiyyətli bir hissəsinə öz məşum damğasını vurur. Odur ki, təhriflərlə dolu bəlağətli araşdırmalar külliyyatlarının ortaya çıxardığı yalançı faktları aradan qaldırmaq və yol verilmiş səhvlərə aydınlıq gətirmək sahəsində əhəmiyyətli rolu olan “Azərbaycan aşıqları və el şairləri” kitabında bu məsələlərə aydınlıq gətirilir. Kitabın müəllifi fədakar folklor araşdırmaçısı Nazir Əhmədli dir.

Tədqiqatçının “Azərbaycan aşıqları və el şairləri” kitabında XVIII-XX əsr məşhur Azərbaycan aşıq və şairlərinin – Aşıq Valeh, Xaltanlı Tağı, Ağ Aşıq (Allahverdi), Şair Məmmədhüseyn, Aşıq Alı, Aşıq Söyün Şəmkirli, Aşıq Ələsgər, Aşıq Musa, Molla Cümə, Şair Aydın, Aşıq Cəlil, Şair Məhəmməd, Aşıq Hüseyn Bozalqanlı, Mirzə Bəylər, Hacı Əliş Ağə və Zodlu Abdullanın ömür yolu və yaradıcılıqlarının bəzi ziddiyyətli məqamları tamamilə yeni aspektdən araşdırılaraq, bugünəcən folklorşünaslıq sahəsində naməlum qalan həqiqətlər üzə çıxarılmışdır.

Kitabın elmi redaktoru Əli Şamilin tədqiqat işinə yazdığı “Folklorşünaslıqda yeni mərhələ” adlı rəydən də məlum olur ki, bundan əvvəl müəllifin 2017-ci ildə nəşr etdirdiyi “Haqq-nahaq seçilər Haqq divanında” kitabını minbir zəhmətlə araya-ərsəyə gətirib geniş ictimaiyyətə təqdim etməsilə müəllifin özünə və üzə çıxardığı təkzibolunmaz faktlara qarşı saysız hücumlar başlamışdır. Nazir Əhmədlinin faktlarının qarşısına mənasız arqumentlər çıxarmağa çalışanlar təkcə “hədə, təhqir, söyüş, həcv yazmaqla kifayətlənmədilər, kitabın elmi redaktoru, ön sözün müəllifi akademik, əməkdar elm xadimi, millət vəkili, türkologi-

ya sahəsində neçə sanballı əsərin müəllifi Nizami Cəfərova da hücumla keçdilər”. Məlumdur ki, yeniliyə qarşı çıxmalar hər dövrdə olub və həqiqətin qarşısına sədd çəkmək istəyənlərə qarşı çıxmaq istəməyənlərin çoxluq təşkil etməsi əsl elmi faktların gün işığı görməsini ləngitsə də, tam olaraq əngəlləyə bilməyib. Nəticədə onillərin, hətta belə demək mümkünsə bütöv bir əsrin elmi ictimaiyyətinin nəzərində guya “tutarlı faktlar” sərgiləyən “araşdırma əsərləri” Nazir Əhmədlinin üzə çıxardığı arxiv materialları nəticəsində yenidən peşəkarcasına saf-çürük edilərək həqiqət olduğu kimi meydana qoyulmuşdur.

Haqqında bəhs edəcəyimiz “Azərbaycan aşığı və el şairləri” kitabında müəllif xronoloji ardıcılığı qorumuş, ilk olaraq Qarabağın tanınmış söz adamlarından olan Aşıq Valehin həyatını, mühit və yaradıcılığından nümunələri araşdırmağı qarşısına məqsəd qoymuşdur. N.Əhmədli böyük Azərbaycan alimi Firidun bəy Köçərliyə haqlı olaraq, Aşıq Valehin “ilk və hələlik ən mükəmməl tədqiqatçısı” hesab edir. Çünki F.Köçərli “Azərbaycan ədəbiyyatı”nın I cildinə salınmış “Kərbəlayi Səfi “Valeh” təxəllüs” adlı oçerkində Kərbəlayi Səfi “Valeh”i (Aşıq Valeh) Camioğlu Kərbəlayi Abdullanın və Baba bəyin müasiri adlandırmış, eyni zamanda onun ata-baba kəndi Gülablıda doğulduğunu qeyd etmiş, müasirləri içərisində sayılıb-seçilən “əhli-zövq və əhli-təb bir vücud” kimi dəyərləndirmişdir.

N.Əhmədli F.Köçərliyə əsərdə verdiyi “iki qiymətli məlumat”a əsasən belə bir qənaət əldə edir ki, Valeh təxminən 1766-1836-cı illərdə yaşamış, 70 ilə yaxın ömür sürmüşdür.

N.Əhmədlinin fikrincə, bu vaxtadan tədqiqatçıların yazdıqları fikirlər yanlışdır, Valeh aşığı olmayıb, o, şairdir. Eyni zamanda, dildən-dilə keçərək bugünüməzə gəlib çatmış “Valeh və Zərnigar” dastanının da məhz yaddaşlarda əfsanəyə dönən “aşığı” Valeh haqqında yaradılmasına da münasibət bildirən N.Əhmədli, qənaətlərini belə əsaslandırır: “Qarabağın Gülablı kəndində doğulan və orada da təxminən 65-70 yaşlarında vəfat edən “Valeh” təxəllüslü şair Kərbəlayi Səfi Məhəmməd oğlunun haqqında indiyə qədər yazılanların əksəriyyəti həqiqətə uyğun deyil (böyük Azərbaycan alimi Firidun bəy Köçərli istisna təşkil edir). Onun haqqında quraşdırılmış tərcümeyi-hal “Valeh və Zərnigar” dastanından götürülmüşdür. Qasım bəy Zakir, Baba bəy Şakir və Qarabağın bir sıra digər adlı-sanlı simaları kimi, Valeh də şair olmuş, aşığılıq etməmişdir”.

Əsərdə haqqında araşdırma aparılan ikinci ustad sənətkar “Quba qəzasının Buduq mahalındakı Xaltan kəndində yaşayıb-yaradan Aşıq Tağıdır (1789-(1849-1863))” ki, bu sənətkar el arasında Xaltanlı Tağı kimi məşhurlaşmışdı.

Nazir Əhmədli, bu el sənətkarı haqqında yazılan “100-106 il ömür sürmüşdür”, “103 il ömür sürmüşdür”, “Əslİ Təbrİzdən olmuşdur”, “1899-cu ildə Kərbəlada vəfat etmiş, Məhəmməd Füzulinin məzarının yaxınlığında dəfn olunmuşdur” və sair bu kimi fikirlərə aydınlıq gətirmək üçün arxivlərdə günlərlə, aylarla ciddi axtarışlar apararaq bu qərara gəlmişdir ki, indiyədək folklorşünaslarımızın müxtəlif mənbələrdə göstərdikləri faktlar səhih deyil. O, Quba rayonu, Çarxaçu kənd sakini Tağıyev Tağı Novruz oğlu ilə görüşündə belə bir məlumat əldə edib ki, kənddə sinif müəllimi işləyən bu şəxs Xaltanlı Aşıq Tağının kütükcəsidir. O, ulu babasının qəbrinin Xaltanlı kənd qəbristanlığında olduğunu və həmin qəbrin 1980-ci ildə bərpa edildiyini bildirib. Lakin “doğum və ölüm tarixini dəqiq bilmədiklərindən, qəbir daşına doğum və ölüm tarixləri də yazılmayıb”.

Nazir Əhmədli aşığın kütükcəsinin söylədiklərinə əsasən, Aşıq Tağının Xaltan kəndində doğulmadığını, buraya Şamaxının Göylər kəndindən gəldiyini, Kərbəla və Həcc ziyarətində olmadığını yazır. “Orasını da qeyd etdi ki, indiyə qədər Aşıq Tağıdan yazan müəlliflər – A.Nəbiyev, A.Mirzə, M.Mürsəlov, Q.Namazov və başqaları Xaltan kəndinə gəlməyib və aşığın qohumları ilə görüşməyiblər. “Bu fakt, əlbəttə təəssüf doğurur”, – deyə tədqiqatçı təəccüb və təəssüfünü gizlətmir. “Xaltanlı Tağı 1789-cu ildə yoxsul bir ailədə anadan olmuş, təxminən 40-50 yaşlarında yaxın qohumları – qardaşı İsa və əmisi Məhəmmədlə indiki Quba rayonunun Xaltan kəndinə köçmüş, təxminən 70 yaşlarında orada vəfat etmişdir. Həyat yoldaşının adı Güllüdür...”

Növbəti bölmədə tədqiqatçı Ağ Aşıq (Allahverdi) (1791-1856) haqqında axtarışlarının nəticələrini yazıya almışdır. Ağ Aşığı Göyçə aşıq mühitinin banisi hesab edən N.Əhmədlinin müxtəlif tədqiqatçıların elmi axtarışlarını, özünün kameral təsvirlərlə, arxiv materialları ilə bağlı araşdırmalarını müqayisəli şəkildə təhlil edərək gəldiyi nəticələr belədir: “Dərisinin və tüklərinin ağ rənginə görə “Ağ Aşıq” ləqəbi verilən Aşıq Allahverdi Osman oğlu 1791-ci ildə İranın Sulduz mahalında Qara Osman adında ciddi təhsil görmüş bir adamın ailəsində anadan olmuşdur...”

Ağ Aşığın vəfatını 1856-cı ildə Göyçə mahalında kütləvi insan tələfatına səbəb olan epidemiyanın baş verməsi ilə əlaqələndirən N.Əhmədli, aşığın məhz həmin xəstəlik səbəbindən elə o illərdə, təxminən 64 yaşında dünyasını dəyişdiyini bildirir. Təsadüfi deyildir ki, Ağ Aşığın şəyirdi Aşıq Alı və əmisi Nəbinin ailəsi də böyük ehtimalla həmin il epidemiyadan qurtulmaq məqsədilə yaşayış yerlərini dəyişərək Qızılvənk kəndinə köçmüşlər ki, bu faktın özü də Ağ Aşığın məhz bu epidemiya nəticəsində dünyasını dəyişməsinə təsdiqləyir.

Göyçə aşıq məktəbinin görkəmli nümayəndəsi, aşıq şeirinin bütün formalarında sənətkarlıq nümayiş etdirən Şair Məmmədhüseynin “Yatıb, oyanmaz, oyanmaz” rədifli gəraylısını şairin vizit kartı hesab edən N.Əhmədli, Şair Məmmədhüseynin adının keçdiyi 1831; 1842; 1859; 1873-cü il arxiv materiallarını məntiqlə qarşılaşdıraraq belə bir yekun nəticəyə gəlir: “Başqa qarapapaqlar kimi, Məmmədhüseynin ailəsi də 1814-cü ildə İranın Sulduz mahalından Göyçəyə köçüb Qızılçıq kəndində məskunlaşmış, Məmmədhüseyn 1816-cı ildə həmin kənddə doğulmuş, 1834-1835-ci illərdə atası və qardaşları ilə Göyçə mahalının Qanlı Allahverdi kəndinə, 1842-1852-ci illər arasında Daşkəndə köçmüş və ömrünün qalan hissəsini burada yaşamışdır”.

Azərbaycan aşıq məktəbinin ən parlaq simalarından biri olmuş Aşıq Alı ilə bağlı tədqiqatda xüsusilə maraqlı doğuran xeyli sayda geniş və əvvəlkilərdən fərqli olaraq səhih məlumatlar verilmişdir.

Aşıq Alının Qızılvənk kəndinin kameral siyahılarına görə 1834-cü ildə doğulduğunu, 1911-ci ildə 77 yaşında rəhmətə getdiyini müəyyənləşdirən tədqiqatçı, əsl adı Almədət olan bu görkəmli el sənətkarının nəsil şəcərəsi barədə yeni məlumatlar vermiş, Aşıq Alının ustadı Ağ Aşığa neçə il şəyirdlik etməsinə də aydınlıq gətirmişdir. Tədqiqatçı yazır ki, 17 yaşında şəyirdliyə başlayan Alı 1852-56-cı illər ərzində - cəmi 4 il Ağ Aşığın yanında ustad dərsləri alıb. Bu məlumat həqiqətə xeyli dərəcədə uyğundur, çünki Ağ Aşıq Allahverdinin də 1856-cı il epidemiyasından dünyasını dəyişməsi barədə əvvəlki qeydlərimizdə yazmışdıq. Buradan da Alının və əmisi Nəbigilin ailələrinin epidemiyadan can qurtarmaq üçün doğulduğu Şişqaya kəndindən Qızılvənkə köçdükləri (1856-cı il) məlum olur.

XIX əsr Azərbaycan aşıq sənətinin möhtəşəm simalarından biri – bu vaxtacan əksər mənbələrdə adı “Aşıq Hüseyn Şəmki” kimi

yazılan və doğum ili də 1811-ci il kimi göstərilən Aşıq Söyün Şəmkirli (1838-1891) haqqında məlumatı Azərbaycan Mərkəzi Dövlət Arxivində saxlanılan sənəddən əldə edən tədqiqatçı qeyd edir ki, təsvirin 1886-cı ilə aid olması və aşığın yaşının da 48 göstərilməsi sübut edir ki, Söyün “bu vaxtacan yazıldığı kimi 1811-ci ildə deyil, 1838-ci ildə doğulub”. Həmçinin N.Əhmədlinin gəldiyi qənaətə görə, Aşıq Söyün “xeyli yerlər gəzib dolaşdıqdan sonra yenidən anadan olduğu doğma kəndi Qapanlıya gəlib”. Eyni zamanda, N.Əhmədli daha bir ciddi məsələni də diqqətdə saxlamağı vacib sayır ki, əgər rəsmi dövlət sənədində aşığın adı “Söyün” kimi yazılıbsa, demək onun adını zorla dəyişdirib “Hüseyn” kimi yazmağa heç kimin ixtiyarı yoxdur. Təsadüfi deyildir ki, aşıq-şairin o zamanlarda böyük nüfuza malik ustad sənətkar olması kameral siyahıyaalmanı həyata keçirən çar məmurları tərəfindən qəbul edilmiş, sənəddə də məhz bu cür yazılmışdır: “Aşıq Söyün Kərbəlayi Qurban oğlu”.

Kitabda haqqında araşdırma aparılan növbəti sənətkar Göyçəli Aşıq Musadır (1853-1913).

Təbii ki, Aşıq Musa ilə bağlı mövcud olan variantlara aşığın Ağkilsə kəndinin 1873-cü il kameral təsvirində rast gəlinməsi tədqiqatçı Nazir Əhmədliyə aşığın doğum yeri, ili və sairə bağlı problemlərin araşdırılmasında açar rolunu oynayır. Və tədqiqatçı rəsmi sənədlə tanış olduğdan sonra belə bir faktı təsdiqləyir ki, Aşıq Musanın ailəsi aşığın nəvəsi Musa Süleymanovun söylədiyi kimi Ağkilsəyə Qazax mahalının Tatlı kəndindən gəlib. Sənəddə bu qeyd olunub və Musanın həmin siyahıyaalma həyata keçirilən vaxt 20 yaşında olması bunu sübut edir ki, Musa 1853-cü ildə anadan olub və “İ.Ələsgər onu 23 il, S.Paşayev isə 33 il (!) böyüdüblər”.

Azərbaycan saz-söz sənətinin görkəmli nümayəndələrindən olan Molla Cümənin (1859-1920) həyat və yaradıcılıq yolu, doğum və ölüm tarixləri ilə bağlı məlumatlar da kitabın bu azman aşıq-şairə həsr olunmuş bölməsində yer almışdır. Molla Cümənin doğum tarixi ilə bağlı bugünəcən mövcud olan versiyalar yenə N.Əhmədli tədqiqatlarında saf-çürük edilir, rəsmi sənədlərin dili ilə tutarlı sübutlar göstərilir. “Nuxa qəzası, Nuxa nahiyəsinin kameral təsviri. 1863-cü il. Aşağı Layski kəndi” adlı sənəddə Cümənin atası Salah Oruc oğlunun ailəsi haqqında məlumat yer alıb. “17.116. Salah Oruc oğlu 55 yaşında; oğlu Cümə 4 yaşında. Ailədə 1 qadın var”. Təbii ki, tədqiqatçının dediyi

kimi, “buradakı Salah Oruc oğlu Molla Cümənin atası, ailədəki 1 qadın onun anası Reyhan, Cümə isə gələcəyin böyük aşığı Molla Cümədir”.

Aşıq-şair Molla Cümənin bənzərsiz yaradıcılığı yaratdığı nakam sevgilisi İsmi pünhan obrazı ilə sənətkarlığının ən yüksək, orijinal mərtəbəsinə qalxmasına səbəb olmuşdur.

Tədqiqatda Şair Aydın (1865-1915) haqqında rəsmi sənədlər vasitəsilə dəqiqləşdirilmiş məlumatlardan öyrənirik ki, əvvəllər doğum tarixi 1825-ci il göstərilən bu el şairi 1865-ci ildə Novobəyazid qəzasının Şışqaya kəndində doğulmuşdur. Qarapapaq türkü kimi qeydiyyata düşən Şair Aydının ailəsinin Göyçəyə 1831-ci ildən sonra qarapapaqların yaşadığı hansısa bölgədən gəldikləri barədə məlumat verən tədqiqatçı, bu qənaətə rəsmi siyahıyaalma sənədlərinə əsasən gəldiyini bildirir. Şair Aydının 1915-ci ildə 50 yaşında dünyasını dəyişdiyi ehtimal olunur.

Tədqiqatda “Cəlili” aşıq havasıyla öz adını Azərbaycan aşıq sənətinin tarixinə əbədi olaraq yazmış Dərələyəz mahalının Sallı kəndində dünyaya göz açan Aşıq Cəlilin (1868-1928) həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı ilk ciddi araşdırma işlərinin fədakar tədqiqatçı Əli Şamil tərəfindən aparıldığı qeyd olunur. 1985-ci ildə “Aşıq Cəlil” adlı məqalə ilə Naxçıvanda çıxan qəzetlərdə çıxış edən müəllifin yaradıcı, bəstəkar aşıq kimi el içində böyük hörmətə malik Aşıq Cəlilin yaratdığı beş aşıq havasının adı çəkilir ki, bunlar da “Baş Cəlili”, “Orta Cəlili”, “Ayaq Cəlili”, “Qaytarma”, “Sallama gəraylı” havalarıdır.

2018-ci il dekabr ayının 26-da AMEA Folklor İnstitutu, Azərbaycan Aşıqlar Birliyi və “Dərələyəz” Cəmiyyətinin təşkilatçılığı ilə Aşıq Cəlilin anadan olmasının 150 illiyinə həsr olunmuş elmi-praktik konfransın keçirilməsi bu görkəmli aşıq-şairin xatirəsinə ehtiramın təəcəssümü idi.

Tədqiqat işindəki araşdırmalar daha sonra alimin Şair Məhəmmədlə (1871-1937) bağlı apardığı axtarışların yazıya alınması ilə davam etdirilir.

Verilən məlumata görə o, Aşıq Ələsgərin kiçik qardaşındır. Əvvəllər də Aşıq Ələsgərlə bağlı məlumatdan öyrənmişdik ki, Ələsgərin atası Alməmmədin ilk oğlu 1849-cu ildə doğulan Məhəmməddir ki, o, 24 yaşına çatmadan dünyasını dəyişdiyinə görə, “Alməmməd 1871-ci ildə doğulan sonuncu oğluna da Məhəmməd adını qoymuş və dünyadan vaxtsız köçən böyük oğlunun adını yaşatmışdır”. Tədqiqatçı

bu səbəbdən Məhəmmədlərin dəyişik salındığını, Şair Məhəmmədin yaşının indiyə kimi 14 il böyük göstərildiyini bununla əlaqələndirir.

Məlumata görə, saz çalib-oxumayan Məhəmməd “hazırcavab bir el şairi olmuşdur”.

Aşıq Hüseyn Bozalqanlı (1876-1941) həyat və yaradıcı-lığı, doğum tarixi ilə bağlı məlumatları dəqiqləşdirmək üçün 1831-ci, 1860-cı, 1873-cü illərdə tərtib edilmiş kameral təsvirləri diqqətlə araşdıran tədqiqatçı yalnız “Qazax qəzasının kameral təsviri. 1886-cı il. Bozalqanlı kəndi” adlı sənəddə Aşıq Hüseyn Bozalqanlı adına rast gəldiyini yazır. Sənəddə göstərilir ki, Hüseyn həmin vaxt 10 yaşındadır. Deməli o, 1876-cı ildə doğulub. Məşədi Cəfərqulunun ailəsində doğulan Hüseyn 7-8 yaşlarında həmin kənddə molla yanına getmiş, müəyyən qədər yazı-pozu öyrənmiş, təhsilini başa vurmadan oradan ayrılmışdır. 1890-cı ildə kəndin koxası Paşa Usub oğlunun ölümündə müəmmalı şəkildə təqsirli bilinərək həbs olunmuş, iki ildən sonra buraxılmışdır”.

Aşıq Hüseyn Bozalqanlı Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin və Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının üzvü olmuş, 1938-ci ildə H.Əlizadənin tərtib etdiyi, 52 şeirinin yer aldığı ilk şeirlər kitabı nəşr olunmuşdur.

Bir neçə dastan müəllifi kimi də tanınmış sevilən Aşıq Hüseyn Bozalqanlı 1941-ci il noyabr ayının 13-də 65 yaşında vəfat etmiş, doğma Bozalqanlı kəndində dəfn olunmuşdur.

“Dörd Zodlu” adlı bölmədə tədqiqatçı Göyçə mahalının Zod kəndindən olan Səmənd Ağa (1848-1919), Mirzə Bəylər (1851-1919), Hacı Əliş Ağa (1852-1919) və Zodlu Abdulla (1879-1943) haqqında kameral təsvirlərdən və digər rəsmi dövlət sənədlərindən əldə etdiyi məlumatlarla elmi ictimaiyyətə bu günəçən əldə olan təhrif olunmuş məlumatları qarşılaşdıraraq daha səhih arqumentlər şəklində təqdim edir.

Beləliklə, fədakar folklor tədqiqatçısı Nazir Əhmədlinin “Azərbaycan aşıqları və şairləri” kitabı haqqında ümumiləşdirmələrimizi bununla yekunlaşdırır və əminliyimizi bildirik ki, bu dəyərli əsər kitabda haqqında səhih məlumatlar verilmiş aşıq-şairlər haqqında bu vaxtadək elmi mənbələrdə mövcud olmuş fikirlərin şüurlarda yenilənməsində böyük əhəmiyyət daşıyacaqdır. Tədqiqatçının bir neçə illik gərgin axtarışlarının, arxiv materialları əsasında yazıb ortaya qoyduğu bir-birindən dəyərli əsərlərinin mahiyyəti də elə bundan ibarətdir.